

BOHEMISTIKA V ITÁLII

(stručný přehled)

ALENA WILDOVÁ-TOSI

NĚKOLIK POZNÁMEK Z HISTORIE

Počátky bohemistických studií v Itálii se pojí se jmény básníka Jaroslava Vrchlického a profesora padovské univerzity Emilia Tezy. Vrchlického překlady, ono známé "otevření oken do Evropy", vyvolaly proudění dvěma směry; jednak pronikaly literární podněty do Čech a současně informace o české literatuře směřovaly do zahraničí, v tomto případě do Itálie. Korespondence s Vrchlickým¹ probouzí u Tezy hlubší zájem o českou literaturu; recenzuje Vrchlického *Poezii italskou nové doby*, jeho překlady *Božské komedie*, Ariosta, Carducciho, Tassa. Sám Teza však tlumočí ukázky z české lidové tvorby, z Erbena, Němcové, Sládka. V době, kdy výměna dopisů mezi českým básníkem a italským filologem po řadě let ustala, pohasl i Tezův zájem o český jazyk a literaturu. Do doby před sto lety spadá i příručka Domenika Ciampoliho *La letteratura de' Boemi*, která vychází v populární knižnici nakladatele Hoepliho (1891). Ciampoli píše o "přebohatém pokladu" staré české poezie, věnuje značný prostor "pradávným" mýtům a pevně lpí na pravosti *Rukopisů královédvorského a zelenohorského*.

Teprve ve dvacátých a třicátých letech 20. století začínají vznikat na italských univerzitách samostatné slavistické obory. Mladí slavisté živě reagují na nové politické uspořádání střední Evropy, především se snaží poskytnout veřejnosti informace o kulturní minulosti i přítomnosti nově vzniklých států, tedy i Československé republiky. Ettore Lo Gatto a Arturo Cronia píší studie o Masarykovi a o Husovi pro reprezentativní svazek *La Cecoslovacchia* (1925), věnovaný politické, hospodářské, sociální a kulturní situaci země; Lo Gatto, Cronia, Giovanni Maver, Wolfango Giusti a další připravují česká a slovenská hesla pro velkou Italskou encyklopedii Treccani. V té době bylo běžné, že slavisté se věnovali vedle svého hlavního oboru i české literatuře, která tehdy na žádné italské univerzitě jako samostatný předmět neexistovala. A tak rusista Lo Gatto píše studii o Březinovi,

¹ Viz I. Seidl: *Jaroslav Vrchlický a Emilio Teza v kontextu česko-italských literárních a kulturních vztahů (Vzájemná korespondence z let 1885-1901)*, Spisy filozofické fakulty č.280, UJEP Brno 1988.

polonista Giovanni Maver o Máchovi, srbochorvatista Cronia studuje Bezruč a Heyduka, rusista Wolfango Giusti Karla Sabinu, V. Mrštíka atd. Odborné časopisy Rivista di letterature slave, L'Europa Orientale, ale i pražské Bollettino dell'Istituto Italiano di cultura di Praga a Rivista italiana di Praga přináší informativní články, překlady povídek a básní (Neruda, Čapek Chod, Machar, Šrámek, Zeyer), recenze knižních novinek. Tehdejší generaci slavistů šlo především o to, aby představili českou kulturu ne už jako něco vágně exotického (italská veřejnost ji totiž dlouho vnímala právě takto), ale aby ji přiblížili možnostem soudobé recepce. Při výběru témat proto často vycházeli z toho, co bylo kulturní veřejnosti blízké, jinými slovy hledány byly styčné body mezi literaturou italskou a českou, která tak byla tímto způsobem jaksi "legitimována". Tato tendence je charakteristická především pro dvacátá a třicátá léta: Lo Gatto píše o vztahu J. Zeyera k Itálii (1926), Cronia v letech 1924-1929 studuje české cestopisy (především M. Z. Poláka), sleduje italské vlivy v díle J. Kollára, analyzuje přítomnost Petrarkey v Čelakovského *Růži stolisté*, postavu Coly di Rienzo v pojetí P. Chocholouška, píše o *Kryštofu Kolumbovi* L. Stroupežnického. Maver se věnuje vztahu mezi Vrchlickým a Leopardim, Giusti Nerudovi a Itálii atd. Po druhé světové válce podobná srovnávací témata mizí a ve středu zájmu komparatistických česko-italských studií zůstávají pouze Dante, Petrarca a Boccaccio, ojediněle D'Annunzio. Vlivu, ohlasům a překladům ze tří velkých klasiků italské literatury se intenzivně věnovali pouze A. Cronia (souborná práce *La fortuna di Dante nelle letterature ceca e slovacca dal sec. XIV ai giorni nostri* vyšla roku 1964), později J. Křesálková, a pokud jde o Danta rovněž A. Wildová. Překladatelské postupy, ohlas díla a divadelní představení her G. D'Annunzia sledovali v sedmdesátých letech S. Corduas a A. Wildová. Jde však již spíše o výjimky.

K dokreslení situace se stručně zmíníme o překladech: od dvacátých let až do roku 1946, tedy zhruba za čtvrt století, vyšlo v Itálii pouze asi tucet překladů v knižní podobě. Pokud jde o výběr, dalo by se říci, že vycházejí autoři tradiční: J. Zeyer (*Tři legendy o krucifixu*, *Jan Maria Plojhar* s předmlouvou A. Lauermannové-Mikschové), K. M. Čapek Chod (*Turbina*, *Jindrové*, povídky). Vyšel i první překlad *Babičky* (1925) a neúplné vydání *Malostranských povídek* (1930). Ze současné prózy byl přeložen Olbrachtův *Žalář nejtemnější* (1930) a *Nikola Šuhaj loupežník* (1936; překlad pořídil, patrně z francouzštiny, E. Prampolini). Snad až na tento poslední román šlo vždy o hodnoty bezpečně prověřené, které nemohly narazit na úskalí fašistické cenzury. To může doložit případ K. Čapka a J. Haška. Z Čapkova díla vyšly ve dvacátých letech *Věc Makropulos* a *R. U. R.*, v roce 1929 *Trapné povídky*, tu a tam se o něm objevil článek, ale od poloviny třicátých let, zřejmě vzhledem k autorovu protifašistickému postoji, vychází už jen zcela neproblematická *Dášeňka* a (přepřacované) pohádky *Válka s mloky*, *Bílá*

nemoc a ostatní díla čekají na návrat demokracie. Podobný osud potkal i dílo Jaroslava Haška. V letech 1928-29 W. Giusti sice píše obsáhlý článek o Švejkovi do Rivista di letteratura slave (1928 a 1929) a Renato Poggioli recenzuje v časopise Solaria (1932) francouzský překlad *Švejka*, ale marně se volá po italském překladu, Haškův antimilitaristický hrdina se prostě do ovzduší rašících snah o italské impérium nehodil.

STUDIE A PŘEKLADY ZE STARŠÍ ČESKÉ LITERATURY

Není příliš známo, že v mladých letech se A. M. Ripellino věnoval i staročeské literatuře. Jeho dvě přehledné studie *Le Origini* a *Il Trecento*² představují patrně jistou úlitbu tehdejšímu akademickému zvyklostem, které vyžadovaly, aby začínající slavista prokázal svou kompetenci i v oblasti starší literatury. To Ripellino sice brilantně udělal, nicméně zmínky o tom, jak se některá tradiční témata či postavy uplatňují u moderních spisovatelů, prozrazují, že jeho zájmy již tehdy směřovaly k literatuře současné.

Je třeba říci, že až na výjimky se bohemisté v Itálii málo zabývali starší českou literaturou a jazykem té doby. Pro jejich studium byl vždy podstatný přínos slovanských filologů, a to ať šlo o nálezy textů v italských archívech, či o jejich analýzy. Profesor slovanské filologie Sante Graciotti (dnes na římské univerzitě La Sapienza) určil staročeskou bibli z knihovny milánské Brery jako významný text druhé redakce českých biblických překladů (1964); Jitka Křesálková (univerzita Bergamo) analyzovala čtyřjazyčný latinsko-benátsko-česko-německý slovník z 15. století, nalezený ve Vatikánské knihovně,³ a je autorkou studie o českých překladech bible a jejich významu pro kulturní dějiny země.⁴ Z prací lingvistických můžeme uvést studie bohemisty Françoise Esvana (univerzita Udine) o slovosledu v době předhusitské⁵ a o zájmenu 3. osoby ve staré češtině.⁶

O humanismu psali rusistka Laura Boschianová, která se věnovala italským ohlasům v díle Jana Hasištejnského z Lobkovic,⁷ a F. Previale,

² Uveřejněné v časopise *Convivium* 1951.

³ Cod. Pal. Lat. 1789 (Aevum 1975, vydání 1984).

⁴ *Bergomum* 1984.

⁵ *Europa Orientalis* 1992.

⁶ Sb. *Problemi di morfosintassi delle lingue slave* 4, 1994.

⁷ *L'Europa Orientale* 1938.

kteřý se zaměřil na vztah Bohuslava Hasištejnského a italských humanistů.⁸ S. Graciotti a J. Křesálková vydali v Itálii dílo A. A. Goleniščeva-Kutuzova o italské renesanci a o slovanských literaturách v 15. a 16. století s významnou úvodní studií S. Graciottiho a obsáhlou bibliografií J. Křesálkové (1973). Současnému stavu bádání o italské literární renesanci ve slovanských zemích je věnován svazek redigovaný S. Graciottim a Emanuelou Sgambatiovou *Rinascimento letterario italiano e il mondo slavo* (1986). Předčasně zemřelý slovanský filolog a bohemista Bruno Meriggi (univerzita Florencie, pak Milán) analyzoval dva staročeské anonymní texty objevené E. Winklerem v archívu tridentské kapituly⁹ a ve svém rozboru prvních kapitol *Kosmomy a Dalimilovy kroniky* sledoval prvky naznačující matriarchální uspořádání archaické společnosti v Čechách (1968).

Meriggi je autorem jediných knižně vydaných italských dějin české a slovenské literatury (1958, rozšířeno 1968), ve kterých se jeho filologické zájmy promítají do způsobu, jakým oceňuje starší literaturu, zejména středověkou a humanistickou. Pokud jde o období baroka (pro něž v italském textu užívá českého označení "temno"), pokračuje Meriggi ve stopách Vlčkových a Jakubcových; hodnotí vysoce barokní dějepisectví v protikladu k poezii; tu odbývá několika řádky, končícími těmito slovy: "Mezi veršovci doby temna stačí připomenout jména Adama Michny z Otradovic, Felixe Kadlinského a Bedřicha Bridela." V podceňování barokního básnictví nebyl ostatně Meriggi v Itálii sám, i Lo Gatto ve svém přehledu české literatury zařazeném do VI. svazku kolektivního díla *Storia delle letterature moderne d'Europa e d'America* (1958-60) přechází toto období jen stručnou charakteristikou. A. M. Ripellino, který nepochybně barokní období dobře znal – a jeho *Magická Praha* to dokazuje – ovšem připomíná ve svých studiích o Halasovi a Holanovi styčné body s Michnou, Kadlinským, Bridelem a Kořínkem. Diskusi o jazyku u Balbína a obrany české řeči koncem 18. století studoval slovanský filolog a bohemista Giuseppe Dell'Agata (univerzita Pisa) ve sborníku *La questione della lingua presso gli slavi* (1972).

Až na zmíněné výjimky bylo v minulosti české literární baroko v Itálii opomíjeno; oživení zájmu nastává teprve od konce osmdesátých let. Barokem se začal zabývat bohemista Giuseppe Dierna, který mimo jiné analyzoval ze strukturálního a naratologického hlediska Bridelův *Život sv. Ivana*¹⁰ a ve svazku k poctě S. Graciottiho *Filologia e letteratura nei paesi slavi* z roku 1990 sledoval problém prostoru a utopie v Komenského *Labyrintu* (v témže svazku vyšel i příspěvek A. Wildové-Tosi o motivu tance u některých

⁸ *Convivium* 1949.

⁹ *Ricerche Slavistiche* 1960.

¹⁰ *Ricerche Slavistiche* 1989; sborník pražské balbínovské konference 1992.

barokních autorů). Je zajímavé, že na prvním místě mezi českými autory v Itálii stojí právě Komenský. V přehledné bibliografii A. Wildové (1980) najdeme na sto položek týkajících se překladů z Komenského, odborných studií o jeho díle a recenzí. Na počátku století vyšla a později byla znovu přeložena *Didactica magna*, máme překlad *Pampaedie*, několik dobře koncipovaných, obsáhlých výborů z pedagogického díla, pozornost se věnuje jeho názorům na vyučování jazyků atd. Komenský je nahlížen především jako pedagog a filozof, a ti, kdo v Itálii jeho dílo z těchto hledisek studují, jako B. Bellerate, M. Fattoriová, G. Limitiová, D. Gasparini, nejsou bohemisté. Literární aspekty díla, jeho umělecké hodnoty zůstávají tedy často stranou, i když do výborů bývají zahrnuty i úryvky z *Labyrintu*, vesměs související s Komenského názory na studium, výchovu či vědu. O *Labyrintu* psal S. Corduas, už zmíněný G. Dierna, naposledy se mu věnoval G. Cengiarotti (*Il teatro se il labirinto*, 1994), je však příznačné, že *Labyrint světa* nebyl nikdy vydán v italštině celý. V letošním roce má vyjít ve svazku připravovaném Ústavem italské encyklopedie *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské* v překladu A. Wildové a Annalisy Cosentinové: bude to první ucelené literární dílo Komenského, které vyjde italsky.

Osud Komenského díla v Itálii má některé prvky společné s ohlasem díla Jana Husa. To, co Hus znamenal pro českou literaturu či jazyk, zůstává v pozadí ve srovnání s teologickou dimenzí jeho díla a s historickými důsledky jeho činnosti. O Husovi, husitském hnutí, české reformaci, táboritech, o tradici valdenských vyšly desítky prací, v myšlenkovém rozpětí od B. Mussoliniho (*Giovanni Hus il Veridico*, 1913, 1948) až po současné odborné studie historiků a teologů (R. Cegna, G. Gonnet, L. Ronchi De Michelis, L. Santiniová, V. Vinay, F. Leoncini). Jejich činnost doplňují překlady prací českých odborníků A. Molnára (*Jan Hus testimone della verità*, 1973; *Il taborita*, 1986) a J. Macka (*La Riforma popolare*, 1973).

Možnost poznat texty staročeské literatury v italských překladech se v podstatě omezuje na antologie. Nejde však o antologie věnované výlučně staré české literatuře, nýbrž o výběry sahající až do současnosti, popřípadě zahrnující ukázky i z jiných literatur. Luigi Salvini zařadil několik nejstarších českých památek do svého výboru "náboženské poezie" *Il corallo di S. Venceslao* (1942); J. Křesálková přeložila úryvky z Kosmy, Dalimila a *Alexandreidy* pro soubor *Antologia delle letterature polacca-ungherese-ceca-slovacca* (1970); Lo Gattovi vděčíme za překlady *Mastičkáře* a *Hry o třech Mariích*, uveřejněné ve svazku *Teatro religioso del medioevo fuori d'Italia* (1949). Ukázky z Husa a Chelčického lze nalézt v *Chiesa invisibile* (1978). Několik překladů barokních textů s komentářem je otištěno ve zmíněné záslužné antologii L. Salviniho.

19. STOLETÍ

Po druhé světové válce se pozornost bohemistů zaměřila jen na nejdůležitější postavy národního obrození. Vymizela česko-italská témata všímající si někdy i okrajových zjevů stejně jako zájem o Heyduka, Machara či V. Mrštíka; s výjimkou Giustiho se nikdo nevrátil k dílu J. Zeyera. V popředí zájmu stojí Mácha, Němcová, Havlíček, Palacký, Neruda. Po G. Maverovi (1925) věnoval Máchovi svou převážně biograficky založenou studii E. Lo Gatto a je třeba připomenout, že jeho rýmovaný překlad *Máje* je prvním úplným překladem do italštiny (1950) po částečném pokusu Riccarda Selviho (časopisecky 1932, jako samostatný tisk 1934). Máchou a jeho dobou se zabýval B. Meriggi v recenzi knihy H. Granjarda¹¹ a v článku, v němž konfrontuje Máchu a Leopardiho (1960). Úvaha o Máchovi se "vloudila" i do svazku esejí o ruské literatuře L. Paciniho Savoy *Schede russe* (1959). V roce 1976 vyšel máchovský svazek A. Wildové-Tosi (univerzita La Sapienza v Římě), zahrnující vedle obsáhlé úvodní studie i překlady autobiografických próz, deníku a dopisů. K Máchovi se vrací Sergio Corduas (univerzita Benátky) a Sylvie Richterová (univerzita Viterbo), která sleduje "obrysy ticha" - oxymóron u Máchy, Holana, Halase, Skácela, oba v příspěvcích do svazku k poctě E. Lo Gatta (1980).

Souborným otázkám národního obrození i jednotlivým postavám se věnoval W. Giusti v pracích sebraných do svazků *La Cecoslovacchia* (1945) a *Pagine boeme* (1970). Giusti dlouho setrval na pojetí české a slovenské "větve" československého národa, jinak však chápe Čechy jako zemi patřící kulturní tradici k západu a národní obrození vidí jako "dílo profesorů". V popředí jeho zájmu stojí Palacký a Havlíček, Vrchlický a Čech, přičemž hlavní důraz klade na politické, ideologické a kulturní aspekty jejich činnosti. Slovanskou myšlenku v české literatuře první poloviny 19. století sleduje ve své práci rusistka a bohemistka Jaroslava Marušková-Demartisová (univerzita Pisa), kdežto slovanský filolog Sergio Bonazza (univerzita Verona) odmítá myšlenku společných rysů slovanských literatur a zdůrazňuje kulturní analogie mezi literaturami vzniklými v rámci habsburské monarchie, tedy například mezi autory českými a rakouskými.¹² Profil B. Němcové načrtl v úvodu ke svému překladu *Babičky* Lo Gatto (1951). Marušková-Demartisová se zabývala účastí Němcové v národním obrození a jejím stylem (1974). Dell'Agata podal rozbor *Křtu svatého Vladimíra* v souvislosti s ruskými historickými prameny a s ukrajinským lidovým veršem.¹³ A konečně je

¹¹ *Ricerche Slavistiche* 1958.

¹² Obě práce ve sborníku *Mondo slavo e cultura italiana*, 1983.

¹³ *Harvard Ukrainian Studies* 1988/89.

třeba připomenout, že A. M. Ripellino napsal v mládí průkopnickou studii o loutkovém divadle a loutkářích v českém národním obrození¹⁴ a v jeho raném článku o Jiráskovi¹⁵ najdeme i ocenění "českého literárního biedermeieru".

Tento přehled by nebyl úplný, kdybychom nepřipomněli alespoň stručně přínos italských historiků. Některým otázkám českého národního obrození se věnoval v řadě prací Angelo Tamborra (univerzita La Sapienza Řím).¹⁶ Tamborra je rovněž autorem studie o J. V. Fričovi v Itálii.¹⁷ Giuseppe Cengiarotti (univerzita Benátky) studoval pojetí státu u Palackého,¹⁸ Alfredo Laudiero (univerzita Neapol) doprovodil fundovaným úvodem svůj výbor z českých dokumentů – od Palackého po Manifest České moderny – věnovaných "pramenům liberalismu ve střední Evropě" (*Il tiglio slavo*, 1992).

O překladech jsme se již částečně zmínili. Ukázky z českých autorů bývají zařazovány do antologií: Čelakovského, Máchu, Vrchlického a Březinu nalezneme v antologii světové lyriky *Orfeo* (1974), *Krále Lávrů* v překladu B. Meriggiho ve výboru *Umoristi dell'Ottocento* (1960). *Tyrolské elegie* přeložil Paolo Statuti.¹⁹ Tylovu báchorku *Strakonický dudák* v Ripellinově překladu najdeme v antologii *Fiabe teatrali* (1958); *Nebožka Barbora* K. Světlé, přeložená rusistkou Anjoutou Maver Lo Gattovou (univerzita Řím), dobře figuruje ve výboru *Novellieri slavi* (1946). Vybírat z klasiků české literatury je nepochybně nezbytné, někdy však při výběru, případně zkracování textů jde spíš o svévolné zásahy mimoliterárního charakteru. V titulech se občas projevuje snaha "prodat" autora i za cenu podbízivosti, využívají se názvy v minulosti úspěšné, skýtající tak určitou naději na komerční úspěch i dosud neznámého českého klasika. Výběr pohádek B. Němcové a K. J. Erbena vyšel pod názvem *Pohádky z magické Prahy* (1990), i když jejich svět koření na českém venkově, a Jiráskovy *Staré pověsti české* se objevily v okleštěném výboru s názvem *Povídky a pověsti zlaté Prahy* (1989). V prvním případě je tu zřejmá snaha využít trvalého úspěchu *Magické Prahy* A. M. Ripellina (1973), ve druhém se spoléhá na obrovský a dosud živý ohlas starého filmu V. Harlana *Zlaté město*, jehož děj se odehrává v Praze; jistě ne náhodou je to jeden z prvních barevných filmů uvedených v Itálii.

¹⁴ *Convivium* 1949.

¹⁵ *La fiera letteraria* 1951.

¹⁶ Viz bibliografii v jeho *Studi storici sull'Europa Orientale*, 1986.

¹⁷ *Ricerche Slavistiche* 1992-93, č. 1.

¹⁸ *Studi storici* 1985.

¹⁹ *La fiera letteraria* 1972.

Pokud jde o výbory a výběr, zajímavý je osud Nerudových *Malostranských povídek*. Starý, ale dobrý překlad Jolandy Torraci-Veselé byl beze změny přetištěn ještě v roce 1982, s úvodními slovy Claudia Magrise. Ve svazku proto chybí, stejně jako tomu bylo v roce 1930, *Týden v tichém domě* (podle sdělení překladatelky byl tehdy vypuštěn kvůli přílišnému rozsahu) a povídka *U tří lilii* ("nezapadala do celkového tónu" knihy). Můžeme dodat, že povídku *U tří lilii* zařadila J. Křesálková do zmíněné antologie (1970), že *Týden v tichém domě* vyšel v překladu a s úvodem bohemisty Daria Massimiho (1989), a v roce 1984 vyšel nový kompletní překlad V. Kuželové a A. Lunardiho.

I když zájem o české 19. století se nedá srovnat se zájmem o současnou literaturu, přece se občas – díky odvaze spíš menšího a okrajového nakladatele – objeví záslužný počín: Arbesův *Ďábel na skřipci*, dílo autora v Itálii do té doby zcela neznámého, vyšel s předmluvou S. Richterové v malém piombinském nakladatelství Aktis (1990).

20. STOLETÍ

Generace slavistů nastupující počátkem padesátých let upevňuje především povědomí o autonomních hodnotách české literatury, kterou zařazuje do kontextu nejen úzce italského, ale evropského. Jako příklad můžeme uvést studii srbochorvatisty (a občasného bohemisty) Danina Di Sarra o technice Čapkova románu *Povětroň*,²⁰ ve které Di Sarra řadí Čapka vedle Huxleyho, Gida, Joyce a Pirandella. V téže době se vytrácejí historizující témata a sílí zájem o literaturu moderní. V meziválečných a válečných letech jí sice věnovali pozornost ve svých občasných přehledech literárních novinek E. Lo Gatto a Leone Pacini Savoj, intenzivněji ji však studoval pouze W. Giusti (jeho práce o soudobé české kultuře vycházejí roku 1932). Mění se tedy tematika a mění se i přístup k textům. Impuls směrem k současnosti dává koncem čtyřicátých a počátkem padesátých let zejména A. M. Ripellino, který v roce 1950, v pouhých sedmadvaceti letech, vydává své pozoruhodné dějiny současné české poezie *Storia della poesia ceca contemporanea*. Celá koncepce budoucí Ripellinovy činnosti je zřejmá z této knihy; literatura je nazírána v souvislosti s avantgardou českou i evropskou, s hudbou, filmem, divadlem, výtvarným uměním. Výtvarný doprovod s fotografiemi Teigových koláží a reprodukcemi prací Skupiny 42 – bohužel vypuštěný ve druhém vydání z roku 1981 – tvoří proto nedílnou součást knihy. Ripellino nikdy nestavěl bariéru mezi jednotlivými projevy umění, stejně tak jako nesledoval schémata české akademické kritiky a byl značně alergický na kritiku

²⁰ *Ricerche Slavistiche* 1952.

marxistického ražení. Měl zvědavost badatele a fantazii básníka, a z toho vyplývající talent vynášet na povrch autory a jevy zasuté či okrajové, často opomíjené v literárních příručkách, autory provokující nebo dočasně vyhoštěné. V roce 1950 vycházejí v časopise *Convivium* dvě studie, o Jakubu Demlovi a o Josefu Čapkovi, v letech 1949, 1951 a 1952 překládá Halase, od roku 1947 se postupnými překlady a studii blíží k dílu Vladimíra Holana. Konečným výsledkem jsou pak dva vynikající výběry, *Imagena* (1971) a *Noc s Hamletem* (1966). Z podnětu A. M. Ripellina vychází *Devět bran* Jiřího Langra (1967), kniha, která byla pro Itálii objevem a dočkala se několika vydání. V sedmdesátých letech, kdy se v Československu zavřely vody nad dílem Jiřího Koláře, usiluje Ripellino (mimo jiné lektor nakladatelství Einaudi) o vydání jeho koláží, které doprovází svou studií (1976). A můžeme pokračovat dál: Fuksův *Spalovač mrtvol*, román Jiřího Frieda *Hobby*, *Meziprůzkum nejbližší uplynulého* Věry Linhartové, výběry z Haškových povídek, Hrabalův *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*, to vše jsou texty, které Ripellino v Itálii prosazuje, doprovází svými úvody či doslovy, spolupracuje na překladech (překládala je jeho žena Ela Ripellino-Hlochová). V šedesátých letech těží ze svých pobytů v Praze, aby informoval italskou veřejnost o novinkách v české kultuře a konečně o důsledcích sovětské invaze (dnes ve sborníku *I fatti di Praga*, 1988). *Magická Praha* (1973) mohla vyjít v Československu až téměř po dvaceti letech; Ripellinovy poetické "povídky z českého lesa" *Storie del bosco boemo* (1975) máme zatím jen v italštině.

Slavisté i bohemisté působící na italských univerzitách věnovali mnoho úsilí propagaci české moderní literatury a zejména překladů. Jedním z nejaktivnějších byl Ripellinův vrstevník Bruno Meriggi, který se ve svých odborných pracích věnoval i poezii (studie o Wolkerovi, o lidové poezii), překládal však zejména prózu, mimo jiné I. Olbrachta (*O smutných očích Hany Karadžičové*, *Anna proletářka*) a J. Bora (*Tereziánské Requiem*). Svou prací o K. Čapkovi a překlady *Povídek z jedné a druhé kapsy* a *Války s mloky* zahájil novou etapu čtenářského a nakladatelského zájmu o tohoto autora, která pak pokračovala od šedesátých let překlady G. Mariana (*Horďubal*, *Obyčejný život*, *Povětroň*; *R. U. R.*, *Věc Makropulos*), Gianlorenza Paciniho (*Bílá nemoc*), A. Wildové (mladistvá poezie ze *Vzrušených tanců*). Vlna nakladatelského zájmu kolem padesátého výročí Čapkovy smrti přinesla řadu nových překladů, takže dnes existují v italštině i *Život a dílo skladatele Foltýna*, *Cesta na sever*, *Italské listy*, *Knihy apokryfů*, pohádky, znovu *Dášeňka* atd. Z mladé generace bohemistů překládali Čapka Giancarlo Fazzi a Luisa De Nardisová.

Podobně jako Karel Čapek i Jaroslav Hašek získal trvalé místo v Itálii až po druhé světové válce. První italský překlad *Osudů dobrého vojáka Švejka* je vydán v letech 1951-52, a to ve velmi populární edici. Deset let

nato vychází nový překlad Renata Poggioliho, v němž po jeho smrti pokračuje B. Meriggi. Haškův román se brzy stal natolik populárním, že vyšel dokonce – po patričné úpravě – jako školní četba. Vyšlo také několik výborů z Haškových povídek, první z nich *Il tuono viola* (1963), péčí A. M. a Ely Ripellinových, poslední, *Lo sciopero dei malviventi* (1990), péčí Daria Massimiho. Velký výbor S. Corduase *Švejk contro l'Italia* (1975), doplněný studií o "pražském dadaplebejci a prokletém Haškovi", se svým uspořádáním (texty alternované s útržky života) značně vymyká běžným antologiím. Hašek a jeho neuchopitelný hrdina bohemisty přitahuje: vrací se k němu Corduas (1975, 1981, 1986), objevuje se v Ripellinově *Magické Praze*, analyzuje jej Sylvie Richterová ve svých esejích z let 1986 a 1987.

Aby se z tohoto přehledu nestal pouhý výčet, soustředíme se nyní na několik okruhů a autorů i za cenu toho, že některé bohemistické práce a překlady budeme muset opomenout. V době, kdy v Čechách vládla marxistická řehole, kdy některé směry, myslitelé či autoři byli buď tabuizováni, nebo pouze jen trpěni, byly jejich texty v Itálii k dispozici. Teze Pražského lingvistického kroužku v doplněném vydání a se studií J. Křesákové vyšly ve svazku *La semiotica nei paesi slavi* (1979; neúplné vydání je z roku 1966). Pražský strukturalismus je v Itálii znám především díky činnosti S. Corduase, který mimo jiné připravil dva velké výbory z Mukařovského (1971 a 1973, první z nich se studií); další dva Mukařovského texty vyšly později péčí S. Richterové²¹ a P. Montaniho.²² Ve svazku věnovaném Romanu Jakobsonovi, který vyšel v redakci P. Montaniho a M. Pramolinioho z římské univerzity La Sapienza, najdeme příspěvek A. Wildové o Jakobsonových pracích z české moderní literatury (1990). S. Corduasovi vděčíme za dvousvazkovou antologii z článků K. Teiga (1982), za komentář k dílu R. Kalivody (1971) a za výbor z filozofických prací J. L. Fischera (1977), se zasvěcenými úvody do problematiky. Gianlorenzo Pacini, povoláním profesor ruského jazyka a literatury na univerzitě v Arezzu, autor dvou svazků o pražském jaru (1968) a následující normalizaci (1973), seznámil italskou veřejnost s J. Patočkou (1970) a od sedmdesátých let překládal divadelní hry, filozofické texty i listy z vězení V. Havla. Přeložil mimo jiné román Jiřího Weila *Moskva-hranice* a současně – ve světové premiéře – jeho *Dřevěnou lžici*, a to řadu let předtím (1970), než mohl vyjít český originál. Ani surrealismus nebyl v Československu příliš vítán; v Itálii studovali různé jeho aspekty především S. Richterová (1980, 1982, 1983) a G. Dierna (1983, 1984), který také přeložil Nezvalovu *Valerii a týden divů* a Řezníčkův *Strop*.

²¹ ES 1980.

²² *Aesthetica* 1987.

Román *Utrpení knížete Sternenhocha* prosadil S. Corduas (1983). Studiu etiky a estetiky deníku se věnovala S. Richterová.²³

Dodejme, že kromě těch, které jsme už uvedli, vycházely v Itálii knižně prózy dalších autorů: v poválečných letech vyšel J. Fučík, ale také F. Kožík a J. Knap. Od konce padesátých let to byli Hostovský, Škvorecký, Kohout, Linhartová, Vaculík, Procházka, Filip vedle Fukse, Ivanova, Marka (a alespoň jednou povídkou byli známi Aškenazy, Lustig, Nesvadba). Italský čtenář si mohl udělat v minulých letech ucelenější obraz o situaci české literatury než běžný čtenář v Československu. A nejen to: publikované studie a překlady udržovaly v Itálii v době československé "normalizace" vědomí o hodnotách české kultury, o její nezaměnitelnosti a životnosti, o jejím vkladu do pokladnice literatury světové.

Zde je třeba vyzdvihnout především ohlas díla Milana Kundery a Bohumila Hrabala. Kundera začal být v Itálii překládán již od konce šedesátých let a od té doby postupně vyšly péčí rusistky a bohemistky Sereny Vitaleové, G. Dierny a naposledy mladé překladatelky Alessandry Murové téměř všechny jeho romány, povídky a teoretické práce. Současné vycházely Kunderovy články a eseje, které opětovně kladly Čechy a Prahu do popředí zájmu; některé v časopisu *Lettre Internationale* A. J. Liehma, jehož evropský význam a funkci pro znalost české kultury není třeba připomínat. Z Kunderova díla chybějí v italštině jen některé divadelní hry a jeho poezie z mladých let, kterou však sám autor dnes zavrhuje. Romány *Nesnesitelná lehkost bytí* a později *Nesmrtelnost* figurovaly po mnoho týdnů na prvním místě mezi nejúspěšnějšími knihami překladové literatury. Jako zajímavost i doklad můžeme uvést, že italský titul *Nesnesitelné lehkosti bytí* (*L'insostenibile leggerezza dell'essere*) se dokonce stal jakýmsi okřídleným výrazem, který je nejrůznějším způsobem znovu a znovu parafrázován například v novinových titulcích. Bibliografie článků, recenzí a studií o autorovi je dnes už velmi obsáhlá; zde bychom chtěli upozornit na knihu S. Richterové *Slova a ticho* (1986, 1991), kde najdeme též objevné studie o Linhartové, Vaculíkovi, Skácelovi a Haškovi, na článek G. Paciniho²⁴ a na práci F. Esvana o tematizaci a pronominalizaci vyprávění v jedné z povídek *Směšných lásek*.²⁵

Pokud se nemýlíme, první překlad z Bohumila Hrabala vyšel roku 1966 ve výboru *Sette racconti per i giorni feriali* v pražském Orbisu, měl však velmi omezenou distribuci. Italský překlad *Inzerátu na dům, ve kterém už nechci bydlet* (1968) byl tedy prvním signálem pozdějšího úspěchu

²³ *Europa Orientalis* 1988.

²⁴ *L'ottavo giorno* 1983.

²⁵ *Europa Orientalis* 1991.

Hrabalova díla. Dnes jsou do italštiny přeložena snad všechna Hrabalova stěžejní díla: vedle povídek starších i prací z posledních let vyšly *Ostře sledované vlaky*, *Obsluhoval jsem anglického krále*, *Postřižiny*, *Příliš hlučná samota*, *Svatby v domě*, *Městečko, kde se zastavil čas*, *Něžný barbar*. Z překladatelů (vesměs také autorů předmluv či doslovů) jmenujme E. Ripelínovou, S. Corduase, G. Diernu, B. I. Kládu, H. Kubištovou-Casadeiovou, z mladé generace bohemistů A. Cosentinovou. Srovnávací analýzu *Utrpení starého Werthera a Tanečních hodin pro starší a pokročilé* podal F. Esvan.²⁶

Prosazovat v Itálii poezii je ve srovnání s prózou mnohem těžší. Politické události v Československu a jejich ohlas v tisku a zejména v televizi se odrážejí ve větším zájmu nakladatelů nejprve o dokumentaci těchto událostí, pak o prózu a až nakonec o poezii. Politickou, sociální i kulturní atmosféru doby od března do srpna 1968 zachycuje obsáhlá antologie z Literárních listů *Praga 1968: Le idee del "nuovo corso"* (1968), vydaná ve výběru Jana Čecha (= A. J. Liehma) a v překladech A. Wildové a L. Antonettiho. Básník Giovanni Giudici je autorem výboru *Omaggio a Praha – Hold Praze* (1968), kde vedle jeho vlastních textů najdeme ve dvojjazyčné verzi básně V. Nezvala, F. Halase, J. Seiferta, V. Holana, J. Koláře, I. Blatného a J. Ortena. Ortenovu dílu věnoval Giudici ve spolupráci s V. Mikešem antologii *La cosa chiamata poesia* (1969). Na okupaci reagovaly například *Carte segrete*,²⁷ které publikovaly anonymní poezii z 23. srpna 1968 v překladu A. Wildové, básně o Janu Palachovi v překladu S. Corduase. Protest českých básníků proti okupaci zaznívá z výboru *Praha nemlčí (21 agosto 1969 - Praga non tace)*, (1969) a je zajímavé, že pořadatelka M. Nováková zařadila i některé Seifertovy verše z období Mnichova. Bez přímé návaznosti na události v Československu vyšel výbor z poezie V. Závady v překladu Idy Bonettiové z neapolského Istituto Universitario Orientale (1975). Po Ripelínových překladech a studiích o Holanovi se tomuto básníkovi věnovala S. Vitaleová,²⁸ G. Dell'Agata,²⁹ S. Corduas,³⁰ o Ripelínově překladu Halase psala Alessandra Murová,³¹ S. Richterová představila výběrem ze sbírky *Chyba broskví* Jana Skácela (1981), dále jej překládala a psala o něm Annalisa Cosentinová.³²

²⁶ *Ricerche Slavistiche* 1992/93, č. 2.

²⁷ 1968, č. 7; 1969, č. 9.

²⁸ *Almanacco dello Specchio* 1974.

²⁹ Ve svazku *Poeti contemporanei d'Europa e d'America*, 1976.

³⁰ *L'informatore librario* 1983.

³¹ *Europa Orientalis* 1989.

³² *Poesia* 1990, *Almanacco dello Specchio* 1993.

Z díla Jaroslava Seiferta byly v Itálii už dříve publikovány Ripellinovy překlady ojedinělých básní, *Pražský hrad* (přeložila A. Wildová) a *Mozart v Praze* (přeložil S. Corduas), Seifert vešel však do povědomí italské veřejnosti teprve po udělení Nobelovy ceny v roce 1984. V průběhu několika let vyšel Corduasův výbor Seifertovy poezie z let 1925-1967 pod názvem *Vestita di luce* (1986), *Morový sloup* v překladu A. Wildové (1985), obsáhlý výbor ze sbírek *Deštník z Piccadilly* a *Býti básníkem* (překlady E. Ripellinové, M. Leskovjanové, F. Della Sera, 1985), kniha vzpomínek *Všecky krásy světa* (přeložil D. Massimi, 1985, 1991) a řada článků a studií o Seifertově díle, často jako úvod či komentář k překladům (Corduas 1986, Marušková-De-martisová 1987, Massimi 1985 a 1991, Wildová-Tosi 1985 a 1987).

LINGVISTIKA / VÝUKA ČEŠTINY A ČESKÉ LITERATURY

Ponecháme-li stranou slovanskou lingvistiku a filologii, je zřejmé, že specifických prací věnovaných českému jazyku je mnohem méně než studií o literatuře. Na žádné italské univerzitě není dnes aktivována čeština jako samostatný předmět, v oficiálním pojmenování oboru stojí sice jazyk na prvním místě, ale ve skutečnosti se preferuje literatura. Název oboru zní vždy buď "lingua e letteratura ceca" (český jazyk a literatura), nebo "lingua e letteratura ceca e slovacca" (český a slovenský jazyk a literatura); na římské univerzitě dokonce odolává předválečný stav "lingua e letteratura cecoslovacca" (československý jazyk a literatura), ačkoli o změnu se žádalo už asi před patnácti lety. Vyučuje se ovšem zvláště čeština a slovenština (jazykovou výukou se zabývají téměř vždy lektori), přednášky a semináře jsou vesměs o české literatuře, občas i o slovenské. Univerzita naštěstí ponechává volnost profesorovi vyučujícímu tento v podstatě čtyřhlavý obor, jakým je ať už český a slovenský, či "československý" jazyk a literatura. Univerzitní učitel se tedy věnuje té které součásti oboru podle svých sklonů či specializace.

Z posledních let jsou tu studie F. Esvana o postavení enklitik ve vedlejších větách (*Atti del colloquio Lingue slave e lingue romanze: un confronto*, 1985), o předklonkách a příklonkách vzhledem ke kopule (*Problemi di morfosintassi delle lingue slave*, 1988) a o zachovávání Wackernagelova pravidla v současné češtině,³³ o postavení českého slovesa a klitik,³⁴ o kopulativních větách

³³ *Europa Orientalis* 1989.

³⁴ *Rivista di Linguistica* 1989.

a dislokaci v češtině.³⁵ Ze starší doby připomínáme studii G. Dell'Agaty o českém plurálu na -ma/-ama v obecné češtině a českých nářečích (1965).

Po roce 1968 a znovu v osmdesátých letech neobyčejně vzrostl zájem o studium češtiny. Projevil se přílivem studentů češtiny na velkých univerzitách, zejména v Římě a v Neapoli. S výjimkou S. Corduase (a později S. Richterové, která u Ripellina napsala diplomovou práci) se však nikdo z tehdejších Ripellinových žáků nevěnoval plně bohemistice. Je pravda, že za četné překlady vděčíme Sereně Vitaleové, že se občas překladům z češtiny věnovala Caterina Graziadeiová (naposledy šlo o knihu Sylvie Richterové *Mistopis*) a Antonella d'Ameliová, že češtinu využívá Cesare De Michelis ke svým vědeckým pracím: všichni jmenovaní – také Michele Colucci, Rita Giulianiová, Michaela Böhmigová, Claudia Scandurová a další – jsou dnes profesory ruského jazyka a literatury, a nikoli jazyka a literatury české.

Nové možnosti se pro bohemistiku otevřely před několika lety založením univerzit v menších centrech, například v Udine a ve Viterbu. Tyto univerzity dostaly nová "systemizovaná" místa i pro profesory bohemistiky. Teritoriální rozložení vypadá tedy dnes takto: na severu Itálie jsou stabilní bohemistická místa v Benátkách, v Padově, v Udine, v centru je to Řím a Viterbo, na jihu Neapol. To ovšem neznamená, že jinde se český jazyk a literatura neučí: někdy bývá výukou dočasně pověřen profesor jiného, příbuzného oboru nebo tzv. ricercatore (asistent), ovšem zase jen příbuzného oboru (v celé Itálii dnes žádný asistent v oboru český jazyk a literatura není); jindy jde jen o výuku jazyka, která se v rámci slovanské filologie svěřuje lektorovi. To jsou případy univerzit v Urbinu, v Bergamu, v Pise, v Bologni a jinde. Na malých univerzitách se počet studentů češtiny pohybuje kolem dvou až deseti, na velkých univerzitách se však jejich počet dá stanovit jen velmi přibližně. V Římě bylo v loňském roce protokolárně zaregistrováno kolem padesáti zkušných posluchačů; po odečtení slovakistů a písemek dospějeme k počtu asi 35-40 studentů bohemistiky.

V Itálii neexistuje na humanitních oborech numerus clausus. Kdokoli má maturitu z jakéhokoli oboru, může se zapsat, zaplatit školné a zvolit si kteroukoli kombinaci, na jazykově-literární větví může tedy kombinovat například čtyřletou ruštinu s "tříletou" češtinou, nebo naopak (to je dost časté), může však také kombinovat češtinu jako hlavní nebo vedlejší jazyk s kterýmkoli jiným oborem, pokud se na univerzitě vyučuje. Naprostá volnost má ovšem také své stinné stránky, rozvrh nikdy nemůže vyhovovat všem, ba ani většině studentů, protože vše koliduje se vším; posluchárny nestačí a míst v knihovnách je málo. Největší italská univerzita, La Sapien-

³⁵ *Problemi di morfosintassi delle lingue slave* II, 1990, a III, 1991.

za v Římě, má kolem 170 000 zapsaných studentů, z nichž chodí na přednášky ovšem jen mizivá část. Pouze jedna třetina studentů, kteří se zapsali na některou italskou státní univerzitu, studium také dokončí a i ti, kterým se to podaří, mají alespoň roční, ne-li dvouleté, tříleté či ještě delší zpoždění.

Je tedy třeba vycházet studentům vstříc, poskytovat jim nezbytné studijní pomůcky: mluvnice, učebnice, bibliografie, materiál pro práci v jazykových laboratořích. A. Wildová zpracovala přehlednou mluvnici současné češtiny s přihlédnutím ke struktuře italštiny *Grammatica ceca* (1974, 1990), používanou dnes běžně nejen římskými studenty. J. Stehlík z neapolské univerzity (dnes v Padově) publikoval ve spolupráci s R. Liottovou mluvnici zaměřenou na praktické využití *Grammatica pratica della lingua ceca* (1979); roku 1994 vyšla učebnice češtiny autorů J. Stehlíka a R. Stehlíka *La lingua ceca*. Práce lektorky římské univerzity Lucie Casadeiové vyplnila citelnou mezeru, pokud jde o pomůcky pro výuku v jazykových laboratořích: její skripta *Rozumíte česky?* (pro pokročilé studenty, 1984) a dva díly skript *Mluvíte česky?* (pro začátečníky a mírně pokročilé, 1985 a 1987) jsou doplněny kazetami. L. Casadeiová připravila také příručku *L'aspetto verbale in ceco* (1987), která obsahuje vedle praktických cvičení také překlady textů některých českých jazykovědců o slovesném vidu a ve spolupráci s A. Wildovou publikovala česko-italský glosář konektorů *Le piccole parole: Glossario dei connettivi ceco-italiano* (1994). A. Wildová zpracovala bibliografii překladů, studií a článků o Československu *Bibliografia degli studi italiani sulla Cecoslovacchia 1918-1978* (1980), v níž jsou z let 1918-45 vybrány jen ty nejdůležitější, kdežto v následujícím období do roku 1978 je patrná snaha o větší kompletnost, a to na základě excerptce zhruba 400 kulturních a odborných časopisů. Od roku 1982 vycházely po několik let v časopise *Europa Orientalis* bibliografické přehledy, zahrnující i bohemistiku (naposledy v 8. ročníku). Bohemistické práce do roku 1990 jsou výběrově zachyceny v příspěvku A. Wildové-Tosi pro svazek *La slavistica in Italia*.³⁶ V uvedených bibliografiích lze také najít podrobnější údaje o převážně většině prací, o kterých byla řeč v tomto stručném přehledu.

(Řím, leden-únor 1995)

³⁶ *Libri e riviste d'Italia*, suppl. al n. 523-526, sett. -dic. 1993, 1994.